

ARTIKELN

SPINOZA.

1677 — 21 Febr. — 1927.

Wanneer deze aflevering verschijnt, zal inmiddels in Den Haag de 250ste verjaring van Spinoza's sterfdag op waardige wijze gevierd zijn, o.a. met de onthulling van een grafsteen op het terrein van de N. Kerk aan het Spui, met herdenkingsreden van Spinoza-vereerders uit vele landen en met de inwijding van het huisje aan de Paviljoensgracht, waar Spinoza de zes laatste jaren heeft gewoond en zijn *Ethica* voltooid, als „*Domus Spinozana*” onder de veilige hoede der internationale *Societas Spinozana*.

Ook ons tijdschrift mag deze gedenkdag niet onopgemerkt, niet zonder een kort gedachteniswoord, voorbij laten gaan.

Verplaatsen wij ons in gedachten naar Den Haag, toen daar op 21 Febr. 1877 de 200ste verjaring van Spinoza's overlijden gevierd werd met een door adel en warmte van toon nog altijd ons gemoed treffend „Discours” van Ernest Renan, dat in verband met het toen eerlang te verrijzen standbeeld aldus eindigde: „Lui, de son piédestal de granit, enseignera à tous la voie du bonheur qu'il a trouvé, et, dans les siècles, l'homme cultivé qui passera sur la Paviljoensgracht, dira en lui-même: 'C'est d'ici peut-être que Dieu a été vu de plus près.'”

En bedenken wij nu, wat er in deze halve eeuw gebeurd is, dan valt een ongedacht opleven van Spinoza-studie en van Spinozisme, vooral te onzent, maar ook in Duitsland, Frankrijk, Engeland, Skandinavië, Finland, Hongarije en elders te konstateren. Nooit tevoren zijn zo veel en zo doorwrochte werken, aan Spinoza's leer en leven gewijd, verschenen — voortreffelijke vertalingen, in Nederland inzonderheid die van onze toegewijde Spinozist Dr. Meijer, en een kritiese uitgave als die van Land en Van Vloten eerst en van de congeniale Dr. Gebhardt tans — te Rijsburg werd in 1899 het Spinozahuisje met een schone rede van Prof. Bolland geopend als een kostelijk Spinoza-sanctuarium, waar de geest van de grote stille denker ons uit zijn vertrekjes en zijn boekerijtje als tegemoet waait — de vereniging „Het Spinozahuis” en de grootscheeps en internationaal opgezette „*Societas Spinoza*” stelden zich door belangrijke welverzorgde uitgaven, als het „*Chronicon Spinozanum*”, met bijdragen van de beste Spinoza-kenners, in dienst van de Spinoza-studie niet alleen, maar ook van het Spinozisme.

Wanneer niet alle tekenen bedriegen zal Spinoza in het geestesleven der 20e eeuw een nog veel invloedrijker, levender macht zijn, dan hij reeds in de 18e en 19e was geworden.

En wij verheugen ons daarin. Want het zal dezelfde edele, zuiverende, reinigende, verredelikkende macht zijn, die hij van meet af is geweest, die hij is krachtens het eeuwigheidsgehalte van zijn geest.

Ik zeg opzettelijk van zijn geest, inplaats van zijn leer, zijn stelsel. Ik betwijfel zelfs of er wel één onvoorwaardelijk aanhanger is of zal komen van zijn systeem. Neen — het geheim van het Spinozisme als levende, levenwekkende macht, schijnt mij het best geformuleerd door Pollock: „*Spinozism, as a living and constructive force, is not a system but a habit of mind . . . Wealth in vital ideas is the real test of a philosopher's greatness, and by this test the name of Spinoza stands assured of its rank among the greatest.*”

Wij denken hier onwillekeurig aan zijn grote tegenvoeter Kant, van wie soortgelijks geldt.

Men heeft de leuzen aangeheven „Kant òf Spinoza”, „Kant contra Spinoza”, „Spinoza contra Kant”. In één opzicht terecht:

Er is slechts één soort van kritiek op Spinoza mogelijk, noodzakelijk: de kenniskritiek. Zijn leer is een stelsel van synthetische oordelen a priori. De vraag, of en hoe deze mogelijk zijn, heeft Spinoza niet gesteld, laat staan beantwoord. Hun onmogelijkheid, zover zij „transcendent” zijn, is sinds Kant bewezen. Bewezen is de onbewijsbaarheid van wat Spinoza bewijsbaar en evenzo „bewezen” acht, als de stelling, dat de som der hoeken van een driehoek gelijk is aan een gestrekte hoek . . . Spinoza's *methode* is volstrekt dogmaties en onhoudbaar gebleken, zowel in metaphysicis als in ethicis. Al zijn onvergankelijke waarheid heeft hij dan ook bereikt krachtens zijn geest, zijn zuivere, geniale, persoonlijke geest, *ondanks* zijn methode, precies zoals omgekeerd Kant al zijn vergankelijke waan en tijdelijke gebondenheid heeft behouden zijn methode ten spijt . . .

Maar veel merkwaardiger is dit andere — dat Spinoza's „habit of mind”, het wezen, de geest van zijn geest . . . in wezen één is met de geest van het Kantisme: het is *de autonomie der rede*. De rede als laatste toetssteen („regelmaat” zei Spinoza) van de waarheid niet alleen (Kant's „theoretische Vernunft”), maar ook als „praktische Vernunft” en „Urteiskraft”, ook als kenbron en maatstaf van alle schoonheids- en zedelijke waarde. Hier luidt de waarheid niet „Kant òf Spinoza”, maar *Kant en Spinoza*, gelijk een synthese van deze beiden, een door Kantiaanse kritiek gelouterd Spinozisme mij de toekomst der wijsbegeerte, immers de waarheid schijnt, in de reeds door Hegel ingeslagen richting, toen hij de „Deus sive Substantia” (door veler erbarmelijke waan pro en contra tot „natuur” of zelfs tot „een ding” misduid) verving door de „Idee”.

Dat is de kenniskritiese grootheid van Spinoza, hoe hij, meer

dan een eeuw vóór Kant, de onmogelijkheid eens voor al heeft begrepen en aangetoond van alle „Openbarings”-heteronomie, zelfs reeds in dat verward overgeleverde jeugdwerk, de „*Korte Verhandeling*”: Al zou welke macht ter wereld ons ook zeggen, mondeling of schriftelijk of hoe dan ook, „ik ben God” — of „dit is waar” — of „dit is schoon of goed of slecht” . . . hoe zouden wij ooit weten of deze macht loog of de waarheid sprak, ja, hoe zouden die klanken of tekens zelfs zin voor ons hebben . . . zo wij niet reeds „onmiddellike” kennis hadden van „God”, reeds een kenbron en onderscheidingsvermogen in ons zelf van waar en goed en schoon? Dat is even onmogelijk als zien met eens anders in plaats van met eigen ogen!

Ziedaar Spinoza's „*ratio*” tegenover alle „*superstitio*”, zijn „reine Vernunft”, „zuivere Rede” — in zijn eigen woorden: „bij exempel, zoude God aan de Israeliten gezeid hebben ik ben Jehova uwe God, zo moesten zij dan al te vooren geweten hebben zonder de woorden dat hij God was eer zij konden verzekerd zijn dat hij het was: Want die stemme donder en blixem wisten zij als doen wel dat God niet was, al schoon de stemme zij dat hij God was; en het zelve dat wij hier van de woorden zeggen, willen wij mede gezeid hebben van alle uytterlike tekenen.”

„Het Rijk van Waarheid en Waarde binnen in ons!” — Ziedaar het eeuwig fundament, waarop zijn *Tractatus Theologico-politicus*, zijn *Ethica* gebouwd is, de grondwaarheid, waardoor hij de geesten, de geestesbeschaving gezuiverd, bevrijd, verlost heeft van eeuwenoude mythologie, van knechtschap, van afgoderij en beeldendienst. Zo werd hij zelf die ware „profeet”, die niet het toekomstige ziet, maar het eeuwige, die de „*superstitio*” van vorm en gebod vervangt door de „*ratio*” van gerechtigheid en liefde, de letter, die doodt, door de geest, die levend maakt.

Zo kon hij krachtens deze zijn „*Ratio*”, die voor hem als voor Kant de onmiddellike zekerheid der „*Intuitio*”, der „aanschouwing” niet uit- maar insluit, trots zijn methode, trots zijn axiologies naturalisme, trots zijn theoreties hedonisme zelfs, ons de reinste, verhevenste „*ethica*” schenken.

Zo werd zijn zgn. zelfzucht, neen immers zijn „zaligheid”, de pure, door geen onheilige begeerte vertroebelde blijmoedige dienst van de eeuwige waarden zelve.

Dat was zijn „*amor intellectualis Dei*”, zijn redelijke geestdrift voor het ware Heilige.

Zo heeft hij gedacht en zo heeft hij geleefd sub specie aeternitatis. Een koninklike geest. Ziener en wijze van alle tijden.

L. P.